

Beşerî ve Ekonomik Coğrafya

Editörler:

Prof. Dr. Mesut DOĞAN

Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN

5. Baskı

Editörler: Prof. Dr. Mesut DOĞAN - Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN

BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA

ISBN 978-625-8325-15-7

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Kasım 2018, Ankara

5. Baskı: Ekim 2022, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu

Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.

Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖN SÖZ

İnsanın tüm faaliyetlerini, sebep, sonuç ve mekânsal dağılıklarını çevreleriyle ilişkisi dâhilinde değerlendiren ve analiz eden Beşeri Coğrafya hayatın her alanında etkili olan sosyo-kültürel ve ekonomik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan çalışmamızda coğrafi bakış açısıyla Beşeri Coğrafya'nın alt çalışma konuları müstakil başlıklar altında ele alınmıştır.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı öğretim üyeleri tarafından hazırlanan ve Kasım 2018 tarihinde ilk basımı gerçekleşen *Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* kitabımızın dördüncü basımının talep edilmesinin mutluluğunu yaşamaktayız.

Çalışmamızın tüm araştırmacı ve okuyuculara faydalı olması dileğiyle....

Editörler

Prof.Dr. Özlem Sertkaya Doğan

Prof.Dr. Mesut Doğan

29 Ocak 2021

Beyazıt- İstanbul

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖN SÖZ

İnsanın tüm faaliyetlerini, sebep, sonuç ve mekânsal dağılıklarını çevreleriyle ilişkisi dahilinde değerlendiren ve analiz eden Beşeri Coğrafya hayatın her alanında etkili olan sosyo-kültürel ve ekonomik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan çalışmamızda coğrafi bakış açısıyla Beşeri Coğrafya'nın alt çalışma konuları en güncel verilerle müstakil başlıklar altında ele alınmıştır.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı öğretim üyeleri tarafından hazırlanan ve Kasım 2018 tarihinde ilk, Nisan 2019 tarihinde ise ikinci basımı gerçekleşen Beşeri ve Ekonomik Coğrafya kitabımızın üçüncü basımının talep edilmesinin mutluluğunu yaşamaktayız.

Çalışmamızın tüm araştırmacı ve okuyuculara faydalı olması dileğiyle...

Editörler

Prof. Dr. Mesut Doğan

Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan

16 Temmuz 2019

BİRİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Yeryüzünde yaşanan doğal olayların, insan ve mekânla ilişkisini inceleyen Coğrafya bilimi multidisipliner olma özelliğiyle birçok bilim dalından ayrı ve özel bir öneme sahiptir. Esas itibarıyla Coğrafi araştırmalar dâhilinde, Beşeri Coğrafya çalışmaları insan- mekân etkileşiminin sebeplerini, gelişimini, dağılımını ve sonuçlarını ele almaktadır. Beşeri Coğrafya'nın temel çalışma prensiplerini de oluşturan bu olgular, bütünlük içinde yorumlanarak projekte edilmektedir. Aynı zamanda, Beşeri Coğrafya araştırmalarında, yerinde gözlem metodunun uygulandığı arazi çalışmaları ve mülakatlar da, çalışma sahasının coğrafi analizinin daha sağlıklı ve rasyonel olmasına katkı sağlayan süreçlerdir.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı öğretim üyeleri tarafından hazırlanan bu çalışmada, Beşeri Coğrafya'nın alt disiplinleri müstakil bölümler halinde ele alınmıştır.

Çalışmamızın başta Coğrafya Bölümü ve Eğitim Fakültesi (Coğrafya ve Sosyal Bilimler Öğretmenliği) öğrencileri olmak üzere tüm okuyuculara faydalı olması dileğiyle...

Editörler

Prof. Dr. Mesut Doğan

Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan

16 Temmuz 2018

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

İnsanın tüm faaliyetlerini, sebep, sonuç ve mekânsal dağılımlarını çevreleriyle ilişkisi dahilinde değerlendiren ve analiz eden Beşeri Coğrafya hayatın her alanında etkili olan sosyo-kültürel ve ekonomik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan çalışmamızda coğrafi bakış açısıyla Beşeri Coğrafya'nın alt çalışma konuları en güncel verilerle müstakil başlıklar altında ele alınmıştır.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı öğretim üyeleri tarafından hazırlanan ve Kasım 2018 tarihinde ilk basımı gerçekleşen Beşeri ve Ekonomik Coğrafya kitabımızın dört ay gibi kısa bir sürede hızla tükenerek ikinci basımının talep edilmesinin mutluluğunu yaşamaktayız.

Çalışmamızın tüm araştırmacı ve okuyuculara faydalı olması dileğiyle...

Editörler

Prof.Dr. Özlem Sertkaya Doğan

Prof.Dr. Mesut Doğan

1 Nisan 2019

Beyazıt- İstanbul

Bölümler ve Yazarları

Editörler: Prof. Dr. Mesut DOĞAN - Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN

- 1. Bölüm: Beşeri Coğrafyada Veri Toplama**
Dr. Öğr. Üyesi Aylin YAMAN KOCADAĞLI
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 2. Bölüm: Nüfus Coğrafyası**
Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 3. Bölüm: Kır Yerleşmeleri**
Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 4. Bölüm: Şehir Coğrafyası**
Prof. Dr. İsmet AKOVA
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 5. Bölüm: Tarihi Coğrafya**
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 6. Bölüm: Ekonomik Coğrafya**
Prof. Dr. Mesut DOĞAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 7. Bölüm: Tarım Coğrafyası**
Prof. Dr. Süheyla BALCI AKOVA
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- 8. Bölüm: Sanayi Coğrafyası**
Prof. Dr. Mesut DOĞAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

9. Bölüm: Enerji Kaynakları

Prof. Dr. İsmet AKOVA

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

10. Bölüm: Maden Coğrafyası

Doç. Dr. Selma AKAY ERTÜRK

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

11. Bölüm: Ulaşım Coğrafyası

Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

12. Bölüm: Turizm Coğrafyası

Prof. Dr. İsmet AKOVA

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Baskıya Ön Söz	iii
İkinci Baskıya Ön Söz	iv
Birinci Baskıya Ön Söz	iv
Bölümler ve Yazarları	v

1. BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYADA VERİ TOPLAMA

Giriş	1
Beşeri Coğrafyada Veri Toplama	7
Veri Toplama Süreci	9
Veri Toplama Teknikleri	10
Birincil Veri	12
Anket Yoluyla Veri Elde Etme	12
Görüşme Yoluyla Veri Elde Etme	16
Gözlem Yoluyla Veri Elde Etme	18
İkincil Veri	19
Dijital - Yazılı - Görsel Kaynaklardan Veri Elde Etme	19
Kaynakça	24

2. BÖLÜM

NÜFUS COĞRAFYASI

Giriş	27
Nüfusun Mekânsal Dağılışı	27
Demografik Temel Kavramlar	32
Nüfus Teorileri	37
Dünya Nüfus Politikaları	45
Nüfus Projeksiyonları ve Demografik Döngü	49
Kaynakça	53

3. BÖLÜM

KIR YERLEŞMELERİ

Giriş	55
Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi	56
Yerleşmeyi Etkileyen Coğrafi Faktörler	58
Kırsal – Şehirsel Ayırımında Esas Alınan Kriterler	63

Kır Yerleşmelerinin Toplu veya Dağınık Olma Karakteri	65
Kır Yerleşme Şekilleri	70
Devamlı Yerleşmeler	70
Mevsimlik (Geçici) Yerleşmeler	73
Türkiye'de Kırsal Nüfusun Tarihsel Gelişimi	74
Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Sayısal Özellikleri	76
Nüfus Büyüklüklerine Göre Kır Yerleşmeleri	76
Kuruluş Yerlerine Göre Kır Yerleşmeleri	77
Fonksiyonel Yapılarına Göre Kır Yerleşmeleri	80
Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Sorunları	81
Kaynakça	84

4. BÖLÜM

ŞEHİR COĞRAFYASI

Giriş	87
Şehir Yerleşmesi	88
Şehrin Tanımı	89
Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yeryüzündeki Dağılışı	92
Şehir Köy Ayırımında Kullanılan Kriterler	97
Nüfus Sayısı Kriteri	98
Nüfus Yoğunluğu	99
Mesken Yoğunluğu	100
Şehre Özgü Yaşam Tarzı	101
Yerleşmenin Merkezi Mevkii	102
Yerleşmelerin Fonksiyonu	103
Şehir Bölgesi	104
Teorik Olarak Şehir Kuşakları	106
Şehir Bölgesinin Belirlenmesinde Yararlanılan Ölçütler	110
Sağlık Hizmetleri	111
Eğitim Hizmetleri	111
Günlük İşçi Hareketleri	111
Ticari Hizmetler	112
Ulaşım Hizmetleri	112
Günlük Gazetelerin Dağıtım Alanı	112
Şehrin Ekonomik Fonksiyonlarının Nerelere Kadar Uzandığı	113
Şehirde Yaşayanların Doğum Yerlerine Göre Dağılışı	113

Şehir ile Bölgesi Arasındaki Farklar	114
Şehirlerde Mekân Kullanımını Etkileyen Faktörler	114
Doğal Koşullar	115
Sosyo-Ekonomik Koşullar	117
Şehirlerin Sınıflandırılması	118
Şehirlerin Genel Fonksiyonları	119
Ekonomik Hizmetler	119
Kültürel Hizmetler	122
İdari Hizmetler	122
Şehir Planları.....	123
Şehir Planlarının Tarihi Gelişimi	124
Mezopotamya	124
İndus Havzası	126
Eski Yunan Uygarlığı.....	127
Roma Dönemi	130
İslamiyet Dönemi.....	132
Şehir Plânlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörler	134
Yolların Etkisi.....	134
Denizlerin Etkisi.....	135
Nehirlerin Etkisi	136
Dağların Etkisi.....	138
Surların Etkisi	140
Anıtların Etkisi	140
Tarih ve Kültürel Özelliklerin Etkisi	142
Kaynakça.....	143

5. BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYA

Giriş.....	145
Disiplinlerarası Çalışmaların Önemi ve Gerekliliği	146
Disiplinlerarası Çalışma Değeri Açısından Coğrafi ve Tarihi Bilgi	147
Coğrafya ve Tarih Arasındaki İlişki ve Bu Bilimlerin Birbirlerine Olan Faydaları	148
Tarihi Coğrafyanın Tanımı ve Kapsamı	152
Kaynakça.....	157

6. BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

Giriş	159
Ekonomik Coğrafya Nedir?	160
Ekonomik Coğrafyanın Tarihsel Gelişimi	161
1960'lar Sonrası: Ekonomik Coğrafyaya Başka Yaklaşımlar	163
Çalışma Yaklaşımları.....	164
Ekonomi – Ekonomik Coğrafya – Kalkınma	165
Ekonomik Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân, Yer ve Ölçek.....	167
Ekonomik Coğrafyada Temel Teorik Perspektifler.....	168
Ekonomik Coğrafyaya İlişkin Konular	169
Küreselleşmenin Başlangıcında Ekonomik Coğrafyanın Önemi	171
Küreselleşme ve Kalkınma	171
Küreselleşme ve Alanlar Arasındaki Bağlantılar.....	173
Dengesiz Gelişme	174
Mekânın Önemi.....	176
Ticari Coğrafyadan Kültürel Dönüş ve Ekonomik Coğrafyaya Olan Yaklaşımlar ..	176
Marksist Teorinin Gelişimi	180
Ekonomi ve Kültür Bağlantıları.....	182
Kültürel ve Kurumsal “Dönüşler” in Değerlendirilmesi	183
Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması	183
Birincil (Primer) Ekonomik Faaliyetler	184
İkincil (Sekonder) Ekonomik Faaliyetler.....	188
Üçüncül (Tersiyer-Hizmet) Ekonomik Faaliyetler	189
Dördüncül (Kuaterner) Ekonomik Faaliyetler.....	192
Beşincil (Kuiner) Ekonomik Faaliyetler.....	192
Ekonomik Faaliyetlerin Karşılaştırılması.....	193
Kaynakça.....	194

7. BÖLÜM

TARIM COĞRAFYASI

Giriş.....	197
Tarım Coğrafyası ve Tarımsal Faaliyetlerin Önemi	197
Tarımın Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı	200
Tarımsal Verimlilik ve Tarımın İthalatta ve İhracattaki Payı	200
Gıda Güvenliği.....	201

Tarımı Etkileyen Faktörler	202
Tarımı Etkileyen Doğal Faktörler	203
Topoğrafya Şartları	203
Su Kaynakları.....	206
İklim Özellikleri	209
Toprak Özellikleri	211
Tarımı Etkileyen Beşeri Faktörler	212
Nüfus Özellikleri.....	213
Mülkiyet.....	215
İşletme Büyüklükleri.....	218
Kooperatifler.....	219
Tarım Kooperatifleri.....	220
Dünyada ve Türkiye'de Kooperatifçilik	221
Sermaye – Krediler – Devlet Destekleri	223
Pazar – Pazarlama – Ulaşım	225
Tarımsal Faaliyetlerde Pazar-Pazarlama	225
Tarımsal Faaliyetlerde Ulaşım.....	228
Tarımsal Girdi Kullanımı; Tohum, Gübreleme, Zirai Mücadele, Sulama, Mekanizasyon	230
Tarımsal Girdi Olarak; Tohum.....	230
Gübreleme.....	232
Zirai Mücadele (Zirai İlaçlar (Pestisitler)	234
Sulama Durumu ve Sulardan Yararlanma	236
Tarımsal Araç ve Gereç (Tarımsal Mekanizasyon).....	238
Başlıca Tarım Yöntemleri	241
Kuru Tarım.....	242
Sulamalı Tarım.....	246
Dünya Tarım Alanları Ve Kullanımı.....	249
Dünya Arazi Kullanımı	249
Tarım Alanları	250
Daimi Çayır ve Meralar.....	250
Ormanlık Alanlar.....	251
Diğer Alanlar	252
Tarım Alanlarının Kullanımı.....	252
Dünyada Yetiştirilen Başlıca Ürün Grupları	253
Kaynakça.....	260

8. BÖLÜM

SANAYİ COĞRAFYASI

Giriş.....	263
Ekonomik Faaliyet Olarak Sanayi	264
Sanayinin Genel Özellikleri	266
Sanayide İmalatın Yapılabilmesi İçin Gerekli Koşullar	268
Sanayi Kolları	270
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sanayideki Etkisi.....	272
Büyük Ölçekli İşletmelerin Sanayideki Etkisi.....	273
Sanayinin Diğer Ekonomik Faaliyetlerle Etkileşimi	273
Doğal ve Beşeri Çevrenin Sanayiye Etkisi.....	273
Sanayinin Doğal ve Beşeri Çevreye Etkisi.....	274
Sanayinin Gelişme Evreleri	274
Sanayi Devrimi	275
Sanayi Devriminin Sonuçları.....	277
Geçmişten Günümüze Sanayi Devrimleri	278
Dünya Sanayi Bölgeleri	280
Kaynakça.....	284

9. BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI

Giriş.....	285
Enerji Kullanımının Zaman İçindeki Değişimi.....	286
Kömür	289
Kömür Havzalarının Dağılışı.....	291
Dünya Kömür Üretimi	293
Dünya Kömür Tüketimi	294
Petrol	295
Dünya Petrol Rezervleri.....	298
Dünya Petrol Üretimi	299
Dünya Petrol Tüketimi	301
Doğalgaz	303
Dünya Doğalgaz Rezervleri.....	304
Dünya Doğalgaz Üretimi	305

Dünya Doğalgaz Tüketimi	306
Doğalgaz Ticareti	306
Nükleer Enerji.....	307
Nükleer Enerji Tüketimi.....	308
Güneş Enerjisi.....	310
Güneş Enerjisinin Kaynağı ve Potansiyeli	311
Güneş Enerjisi Tüketimi.....	312
Biyokütle.....	314
Hidroelektrik.....	317
Hidroelektrik Üretimi.....	318
Rüzgâr Enerjisi.....	321
Dünya Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli.....	321
Rüzgâr Gücünden Enerji Üretimi.....	323
Enerji Kaynaklarının Çeşitlenmesi	325
Kaynakça.....	329

10. BÖLÜM

MADEN COĞRAFYASI

Giriş.....	331
Madenlerin ve Madencilğin Önemi	332
Madenlerin ve Madencilik Faaliyetlerinin Genel Özellikleri	334
Maden Türleri	335
Maden Çıkarımında Uygulanan Başlıca Yöntemler	337
Madencilik Faaliyetlerini Etkileyen Fiziki ve Beşeri Faktörler.....	341
Fiziki Faktörler	341
Beşeri Faktörler	342
Madencilik Faaliyetlerinin Sanayi Faaliyetleriyle İlişkisi	343
Madencilik Faaliyetlerinin Yerleşmelerin Kuruluşunda ve Gelişmesindeki Etkileri.....	345
Madencilik Faaliyetlerinin Devam Ettiği ve Sona Erdiği Sahalardaki Değişimler	345
Madencilik Faaliyetlerinin Ülkemizin Ekonomik Kalkınmasındaki Yeri ve Önemi	347
Kaynakça.....	349

11. BÖLÜM

ULAŞIM COĞRAFYASI

Giriş.....	351
Kavramsal Çerçeve.....	352
Ulaşımın Önemi.....	353
Ulaşımın Bileşenleri.....	354
Ulaşımı Etkileyen Coğrafi Faktörler.....	355
Fiziki Coğrafya Faktörleri.....	355
Beşeri Coğrafya Faktörleri.....	357
Ulaşımın Diğer Ekonomik Sektörlerle Etkileşimi.....	358
Ulaşım - Tarım Etkileşimi.....	358
Ulaşım - Sanayi Etkileşimi.....	359
Ulaşım - Ticaret Etkileşimi.....	359
Ulaşım - Turizm Etkileşimi.....	360
Ulaşım - Hizmetler Etkileşimi.....	360
Ulaşım Sistemleri.....	360
Karayolu Ulaşımı.....	361
Karayolu Ulaşımının Unsurları.....	361
Karayolu Ulaşımının Avantaj ve Dezavantajları.....	363
Denizyolu Ulaşımı.....	363
Denizyolu Ulaşımının Unsurları.....	363
Denizyolu Ulaşımının Avantaj ve Dezavantajları.....	365
Demiryolu Ulaşımı.....	366
Demiryolu Ulaşımının Unsurları.....	366
Demiryolu Ulaşımının Avantaj ve Dezavantajları.....	368
Havayolu Ulaşımı.....	369
Havayolu Ulaşımının Unsurları.....	369
Havayolu Ulaşımının Avantaj ve Dezavantajları.....	370
Boru Hatlarıyla Ulaştırma.....	370
Kablo Hatlarıyla Ulaştırma.....	371
Kentiçi Ulaşım.....	371
Türkiye'de Ulaşımın Genel Özellikleri.....	372
Genel Değerlendirme.....	375
Kaynakça.....	376

12. BÖLÜM

TURİZM COĞRAFYASI

Giriş.....	377
Coğrafya	378
Coğrafyanın Diğer Bilimlerle İlişkisi	379
Turizm.....	380
Turizmin Diğer Bilimlerle İlişkisi	381
Turizm Coğrafyası	383
Bir Mekânın Turistik Çekiciliği	388
Doğal Çekicilikler	388
İklim	389
Morfoloji	393
Kıyılar	393
Dağlık Sahalar	395
Beşeri Çekicilikler	400
Tarihsel Kaynaklar ve Turizm	401
Kültürel Özellikler	403
Turizmin Coğrafya Üzerindeki Etkisi.....	413
Küresel Isınmanın Turizm Üzerindeki Etkileri	415
Kaynakça.....	421
Yazarlar Hakkında.....	423